

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
OŚRODEK INFORMACJI 693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23 00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/34/2009

WIARA I RELIGIJNOŚĆ POLAKÓW DWADZIEŚCIA LAT PO ROZPOCZĘCIU PRZEMIAN USTROJOWYCH

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, MARZEC 2009

PRZEDRUK I ROZPOWSZECHNIANIE MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Przejście od systemu monocentrycznego do demokratycznego oraz od gospodarki sterowanej centralnie do wolnorynkowej to jednocześnie pojawienie się szeregu nowych możliwości, ale i wyzwań niepozostających bez wpływu na różne wymiary życia społecznego i osobistego obywateli. Jednym z takich wymiarów jest wiara i religijność. Znajdujące równie licznych zwolenników, co i przeciwników teorie sekularyzacji wraz z teoriami modernizacji prognozują odchodzenie od wiary i religijności. Czy w dwóch dziesięcioleciach intensywnie zmieniającej się rzeczywistości w Polsce proces ten dotknął również polskie społeczeństwo? W społecznej percepcji mogłoby się wydawać, że tak. Spośród wielu obszarów szeroko rozumianego życia społecznego i politycznego religijność to – zdaniem respondentów – jedna z nielicznych dziedzin, w której od końca lat osiemdziesiątych nastąpiły niekorzystne zmiany. O zmniejszeniu religijności Polaków w ostatnim dwudziestoleciu przekonana jest blisko połowa ankietowanych (48%). Jedynie co piąty badany (22%) zaobserwował jej wzrost i tyle samo osób (22%) nie zauważyło istotnych zmian w tym względzie¹.

Jaki zatem obraz polskiej wiary i religijności rysuje się u progu 2009 roku – dwadzieścia lat po rozpoczęciu obrad Okrągłego Stołu, które zapoczątkowały transformację ustrojową w naszym kraju? Sprawdziliśmy to w lutowym sondażu², uzupełniając stałe wskaźniki dotyczące deklaracji wiary i praktyk religijnych o bardziej szczegółowe pytania dotyczące jakości wiary Polaków. Niestety, nie mamy porównywalnych badań z końca lat osiemdziesiątych, nie możemy więc prześledzić zmian, jakie nastąpiły w tej sferze od tamtego czasu, jednak tam, gdzie to będzie możliwe, odwołamy się do wyników porównywalnych badań zrealizowanych w ciągu minionego dwudziestolecia.

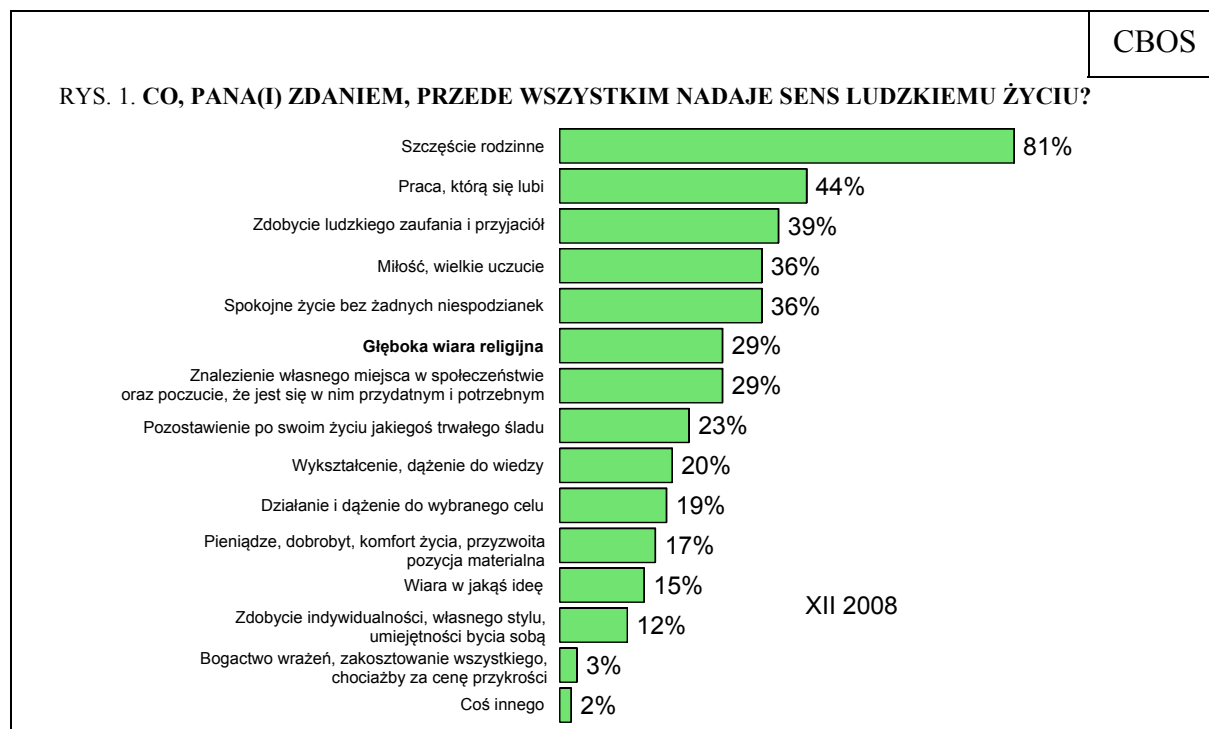
---

¹ Zob. komunikat CBOS „Od końca lat osiemdziesiątych do dziś – oceny zmian w różnych wymiarach życia społecznego i politycznego w Polsce”, luty 2009.

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (225) zrealizowano w dniach 5–11 lutego 2009 roku na liczącej 1048 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

WIARA RELIGIJNA WŚRÓD CZYNNIKÓW NADAJĄCYCH SENS ŻYCIU

Tym, co nadaje sens ludzkiemu życiu, jest przede wszystkim szczęście rodzinne – uważa tak aż 81% badanych³. Na kolejnych miejscach wśród czynników, które sprawiają, że życie ma sens, Polacy wymieniają satysfakcjonującą pracę (44%), zaufanie innych ludzi (39%), miłość (36%) oraz spokojne życie (36%). Głęboka wiara religijna zajęła w tym rankingu szóstą pozycję – *ex aequo* z potrzebą znalezienia własnego miejsca w społeczeństwie. Wśród wartości nadających sens życiu na czynniki te wskazuje po 29% ankietowanych. Prawie co czwarty respondent (23%) sądzi, że ważne jest pozostawienie po swoim życiu jakiegoś trwałego śladu, jedną piątą zaś stanowią ci, którzy wśród istotnych spraw wymieniają dążenie do wiedzy i wykształcenie (20%) lub zmierzanie do osiągnięcia wybranego celu (19%). Nieco mniej osób (17%) stawia w tym względzie na pieniądze, dobrobyt, komfort życia czy przyzwoitą pozycję materialną. Inni natomiast wymieniają wiarę w jakąś ideę (15%) bądź zdobycie indywidualności, własnego stylu, umiejętności bycia sobą (12%). Tylko nieliczni upatrują sensu życia w bogactwie wrażeń oraz zakosztowaniu wszystkiego – nawet za cenę przykrości (3%) lub też w jeszcze innych niewymienionych wymiarach egzystencji (2%).

* Odsetki nie sumują się do 100, gdyż ankietowani mogli wskazywać różne czynniki

³ Dane te pochodzą z sondażu „Aktualne problemy i wydarzenia” (223) zrealizowanego w dniach 4–10 grudnia 2008 roku na reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski (N=1011).

Postrzeganie wiary religijnej w kategoriach czynnika nadającego sens życiu w największym stopniu zależy od zaangażowania respondentów w praktyki religijne. Spośród tych, którzy uczestniczą w obrzędach religijnych częściej niż raz w tygodniu, przekonanie, że wiara nadaje sens życiu, wyraża 57% ankietowanych, podczas gdy wśród w ogóle niepraktykujących – zaledwie 5%. Ponadto na wiarę religijną w kontekście sensu życia częściej niż pozostali wskazują osoby starsze, gorzej wykształcone, respondenci nie najlepiej sytuowani, emeryci, renciści oraz mieszkańcy wsi. Częściej też są to kobiety niż mężczyźni.

Tabela 1

Wiara religijna jako wartość nadająca sens życiu (w grupach socjodemograficznych)	Odsetki wskazań
Płeć	
Kobiety	34
Mężczyźni	24
Wiek	
18–24 lata	14
25–34 lata	18
35–44 lata	27
45–54 lata	26
55–64 lata	34
65 lat i więcej	54
Miejsce zamieszkania	
Wieś	37
Miasto do 20 tys.	24
20–100 tys.	23
101–500 tys.	27
501 tys. i więcej	22
Wykształcenie	
Podstawowe	41
Zasadnicze zawodowe	26
Średnie	27
Wyższe	17
Dochody <i>per capita</i>	
Do 500 zł	33
501–750zł	28
751–1000zł	37
1001–1500zł	29
Powyżej 1500zł	15
Ocena własnych warunków materialnych	
Złe	35
Średnie	33
Dobre	21
Udział w praktykach religijnych	
Kilka razy w tygodniu	57
Raz w tygodniu	40
1–2 razy w miesiącu	24
Kilka razy w roku	10
W ogóle nie uczestniczy	5
Poglądy polityczne	
Lewica	17
Centrum	27
Prawica	32
Trudno powiedzieć	35

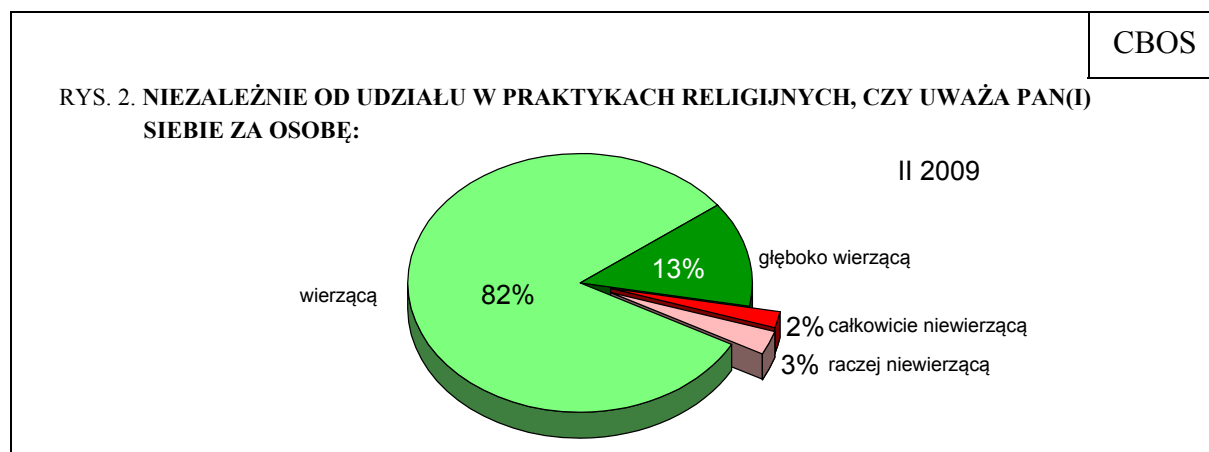
RELIGIA I RELIGIJNOŚĆ

Lutowe badanie potwierdza, że blisko 95% dorosłych Polaków niezmiennie uznaje się za katolików; wyznawcy innych religii – według własnych deklaracji – stanowią 1,2% ogółu badanych. Taki sam odsetek respondentów (1,2%) uznaje się za chrześcijan – bez wskazania na konkretne wyznanie, a dwie osoby na sto (2,1%) zaliczają się do grona ateistów lub agnostyków.

Tabela 2

Jakiego jest Pan(i) wyznania religijnego?	
Katolicyzm	94,7%
Protestantyzm	0,4%
Prawosławie	0,4%
Inne wyznanie	0,4%
Jestem bezwyznaniowy, ateizm, agnostycyzm	2,1%
Chrześcijaństwo (ogólnie)	1,2%
Trudno powiedzieć	0,4%
Odmowa odpowiedzi	0,4%

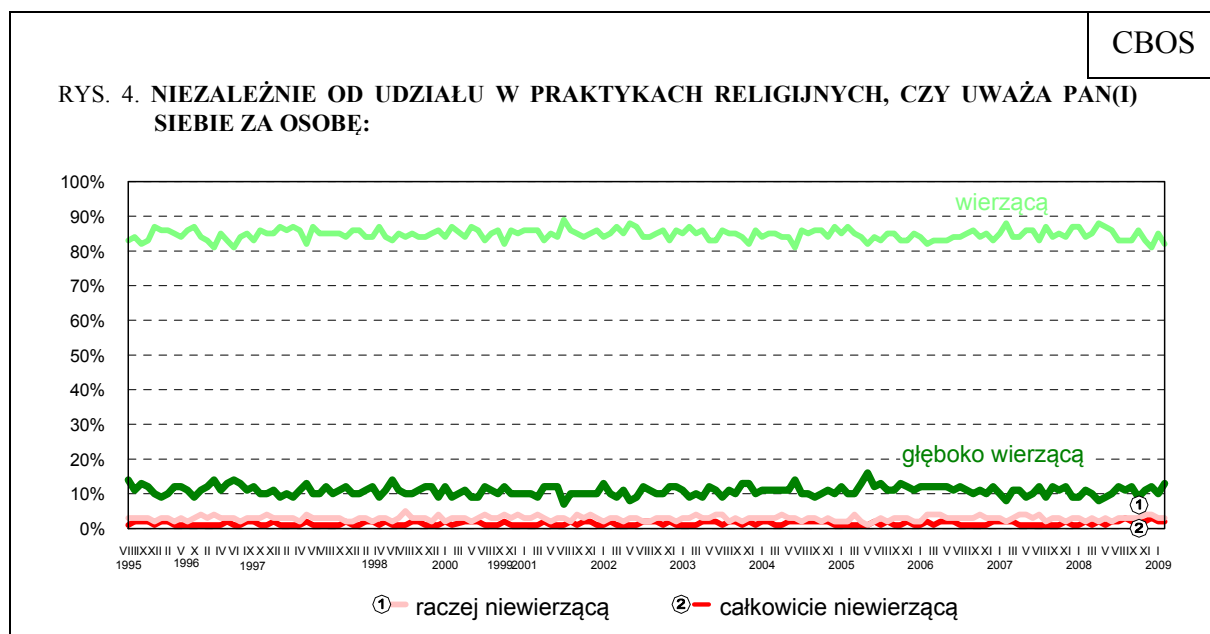
Zgodnie z deklaracjami, 95% ogółu badanych uważa się za wierzących, z czego co ósmy (13%) określa swoją wiarę jako głęboką. Tylko co dwudziesty ankietowany (5%) twierdzi, że jest niewierzący, w tym jedynie dwóch na stu (2%) mówi o całkowitym braku wiary.

Jeśli chodzi natomiast o praktyki religijne, to ponad połowa badanych (54%) bierze w nich udział co najmniej raz w tygodniu, z czego co dwudziesty (5%) robi to kilka razy w tygodniu. Niespełna co piąty dorosły Polak (18%) praktykuje średnio jeden lub dwa razy w miesiącu i niemal tyle samo (19%) uczestniczy w nabożeństwach religijnych kilka razy w roku. Co jedenasty badany (9%) w ogóle nie praktykuje.

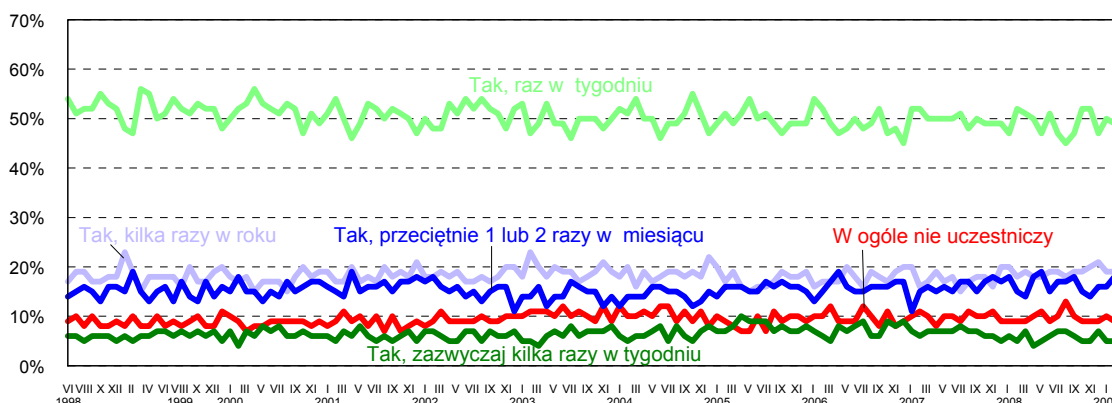

W ciągu ostatnich dwudziestu lat deklaracje zarówno wiary, jak i uczestnictwa w praktykach religijnych praktycznie nie uległy zmianie. Mogliśmy co prawda obserwować w tym czasie pewne nieznaczne wahania w tym względzie, związane m.in. z różnymi wydarzeniami w życiu Kościoła – ocenianymi przez społeczeństwo nie tylko pozytywnie, ale i negatywnie – jednak ogólny trend polskiej religijności w tych wymiarach jest raczej stabilny.

* W latach 1989–1994 wskaźniki deklaracji wiary zmieniały się, jednak w porównaniu z aktualnymi nie nastąpiła w tym względzie istotna zmiana

RYS. 5. CZY BIERZE PAN(I) UDZIAŁ W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH, TAKICH JAK: MSZE, NABOŻEŃSTWA LUB SPOTKANIA RELIGIJNE?

*W latach 1989–1997 wskaźniki pomiaru częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych zmieniały się, jednak w porównaniu z aktualnymi nie nastąpiła w tym względzie istotna zmiana

Uważanie siebie za osobę wierzącą czy – tym bardziej – głęboko wierzącą silnie wiąże się z uczestnictwem w praktykach religijnych (r Pearsona = 0,44); jak się jednak okazuje blisko jedna piąta ankietowanych głęboko wierzących oraz prawie połowa wierzących praktykuje religijnie rzadziej niż raz w tygodniu.

Tabela 3

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:	Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?				
	Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	Tak, raz w tygodniu	Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	Tak, kilka razy w roku	W ogóle nie uczestniczę
	w procentach				
– głęboko wierzącą	21	61	11	4	3
– wierzącą	2	50	20	22	6
– niewierzącą*	0	0	7	23	70

* Ze względu na niskie liczebności połączono kategorie „raczej niewierzącą” i „całkowicie niewierzącą”

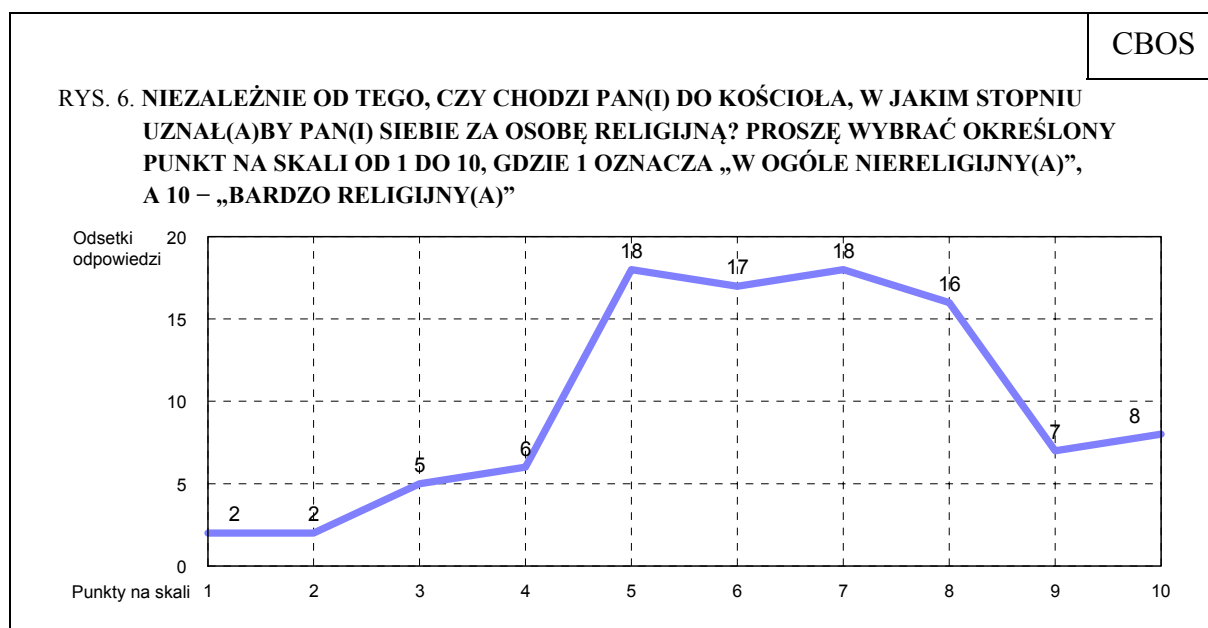
Inną kwestią jest, iż całkowity brak zaangażowania w praktyki religijne, jak również sporadyczne uczestnictwo w obrzędach nie oznaczają uznawania siebie za osobę niewierzącą. Spośród osób w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych blisko trzy piąte (57%) uznaje siebie za wierzących, w tym 4% za głęboko wierzących, natomiast wśród praktykujących religijnie zaledwie kilka razy w roku osoby określające siebie jako wierzące stanowią 94% badanych, z czego 3% to – według własnych deklaracji – głęboko wierzący.

Tabela 4

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:		
	głęboko wierzącą	wierzącą	niewierzącą*
	w procentach		
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	57	43	0
Tak, raz w tygodniu	16	84	0
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	7	91	2
Tak, kilka razy w roku	3	91	6
W ogóle nie uczestniczę	4	53	43

* Ze względu na niskie liczebności połączono kategorie „raczej niewierzącą” i „całkowicie niewierzącą”

Niezależnie od uczestnictwa w praktykach religijnych w ocenie własnej religijności przy użyciu skali od 1 do 10, na której 1 oznacza „w ogóle niereligijny(a)”, a 10 – „bardzo religijny(a)”, respondenci wybierają przeważnie punkty centralne – ze wskazaniem na religijność. Ci, którzy odpowiadając na pytanie o własną religijność wybierają punkty: 5, 6 i 7, w każdym przypadku stanowią niespełna jedną piątą ankietowanych. Tylko nieliczni określają siebie jako w ogóle niereligijnych – wskazując na punkty 1 lub 2 (w sumie 4% badanych). Od niereligijnych niemal czterokrotnie liczniejsza okazuje się grupa osób wybierających skrajne punkty na przeciwnym końcu skali (9 i 10) – oznaczające bardzo wysoki poziom religijności (w sumie 15%). Średnia ocena na dziesięciopunktowej skali autoreligijności (z pominięciem odpowiedzi „trudno powiedzieć”) wyniosła 6,38, co świadczy o tym, że Polacy oceniają siebie wyraźnie częściej jako religijnych niż niereligijnych.

Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

Również w tym przypadku uznawanie siebie za osobę religijną w bardzo silnym stopniu koreluje z uczestnictwem w praktykach religijnych ($r=0,59$); jak się jednak okazuje za mniej lub bardziej religijnych uznaje siebie blisko dwie piąte spośród tych, którzy w obrzędach kościelnych uczestniczą zaledwie kilka razy w roku (38%), oraz jedna piąta spośród w ogóle niepraktykujących (20%).

Tabela 5

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Niezależnie od tego, czy chodzi Pan(i) do kościoła, w jakim stopniu uznał(a)by Pan(i) siebie za osobę religijną? Proszę wybrać określony punkt na skali od 1 do 10, gdzie 1 oznacza „w ogóle niereligijny(a)”, a 10 – „bardzo religijny(a)”			
	Punkty na skali			
	1–2 [w ogóle niereligijny(a)]	3–5 [raczej niereligijny(a)]	6–8 [raczej religijny(a)]	9–10 [bardzo religijny(a)]
	w procentach			
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	0	4	41	55
Tak, raz w tygodniu	0	17	62	21
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	1	36	58	5
Tak, kilka razy w roku	2	60	34	4
W ogóle Pan(i) w nich nie uczestniczy	43	37	17	3

Ci natomiast, którzy w ocenie swojej religijności wskazywali na najwyższe punkty 10-stopniowej skali – oceniając siebie jako bardzo religijnych – w zdecydowanej większości twierdzą, że praktykują raz w tygodniu (68%) lub częściej (18%). Co ósmy z nich (12%) przyznaje się do nieregularnego uczestnictwa w praktykach religijnych, a nieliczni (2%) deklarują wręcz całkowitą absencję w tym względzie.

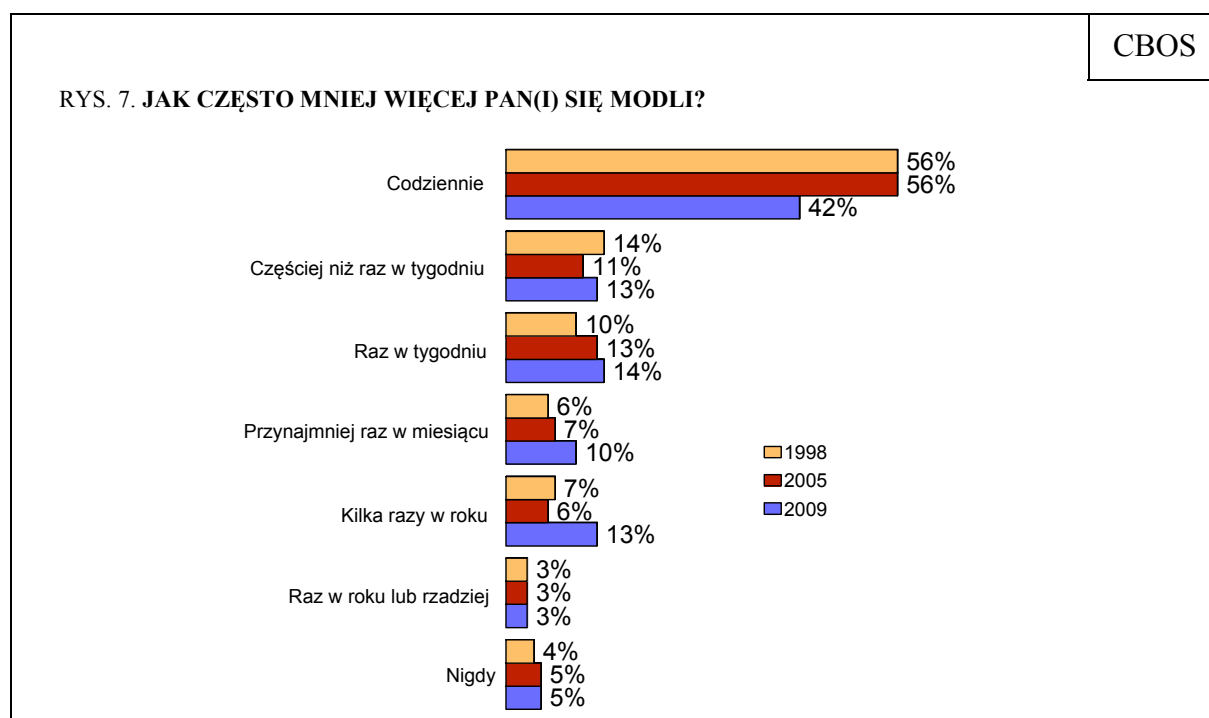
Tabela 6

Niezależnie od tego, czy chodzi Pan(i) do kościoła, w jakim stopniu uznał(a)by Pan(i) siebie za osobę religijną? Proszę wybrać określony punkt na skali od 1 do 10, gdzie 1 oznacza „w ogóle niereligijny(a)”, a 10 – „bardzo religijny(a)”	Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?				
	Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	Tak, raz w tygodniu	Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	Tak, kilka razy w roku	W ogóle nie uczestniczy
Punkty na skali:	w procentach				
1–2 [w ogóle niereligijny(a)]	0	0	5	9	86
3–5 [raczej niereligijny(a)]	1	28	22	38	11
6–8 [raczej religijny(a)]	4	59	21	13	3
9–10 [bardzo religijny(a)]	18	68	6	6	2

Deklaracjom silnej wiary i religijności oraz częstemu uczestnictwu w praktykach religijnych sprzyja starszy wiek, zamieszkiwanie na wsi lub w małym mieście, niezbyt wysoki poziom wykształcenia i raczej niska pozycja społeczno-zawodowa, a także prawicowe poglądy polityczne. Bardziej religijne są też kobiety niż mężczyźni. Stosunkowo najniższymi wskaźnikami religijności charakteryzują się badani z wyższym wykształceniem, o wysokim statusie materialnym i zawodowym, mieszkańcy największych miast, respondenci deklarujący lewicowe poglądy polityczne, raczej młodzi lub w średnim wieku, częściej mężczyźni niż kobiety (zob. tabele aneksowe).

Kolejnym wskaźnikiem religijności – w jej raczej prywatnym wymiarze – jest częstość odmawiania modlitwy. Z deklaracji wynika, że 42% spośród ogółu badanych modli się codziennie, ponad jedna czwarta (27%) robi to przynajmniej raz w tygodniu, a jedna dziesiąta (10%) co najmniej raz w miesiącu. Co ósmy respondent (13%), zgodnie z własnymi deklaracjami, modli się kilka razy w roku, a nieliczni (w sumie 3%) – raz na rok lub rzadziej. Co dwudziesty Polak (5%) w ogóle się nie modli.

Ostatnie cztery lata przyniosły dość istotne osłabienie w tym wymiarze religijności. Wprawdzie nie zmienił się odsetek osób modlących się raz w roku lub rzadziej, a także tych, które w ogóle się nie modlą, jednak o 14 punktów zmalała liczba respondentów deklarujących codzienną modlitwę. Istotnie wzrósł natomiast (o 7 punktów) odsetek tych, którzy tę formę religijności praktykują jedynie kilka razy w roku.

Na zróżnicowanie podejścia do modlitwy jako formy religijności istotnie wpływają pewne cechy społeczne i demograficzne respondentów. Okazuje się, że kobiety praktykują codzienną modlitwę niemal dwukrotnie częściej niż mężczyźni (53% wobec 29%). Wśród osób, które ukończyły 65 lat, zdecydowana większość modli się codziennie (77%), podczas gdy wśród najmłodszych (od 18 do 24 lat) niespełna co piąta (19%). Codziennie – według własnych deklaracji – odmawia modlitwę ponad połowa mieszkańców wsi (54%) oraz jedynie nieco ponad jedna czwarta badanych mieszkających w największych miastach (27%).

Częstość modlitwy istotnie zależy ponadto od wykształcenia respondentów, ich pozycji zawodowej oraz materialnej. Stosunkowo najczęściej modlą się ankietowani z wykształceniem podstawowym (52% z nich robi to codziennie), rolnicy (71%), renciści (54%) oraz emeryci (70%), a także badani o dochodach nieprzekraczających 500 zł na osobę (50%). Najrzadziej natomiast dotyczy to respondentów z wyższym wykształceniem (codzienną modlitwę deklaruje 36% z nich), kadry kierowniczej i specjalistów wyższego szczebla (31%), pracowników usług (24%), uczniów i studentów (20%), bezrobotnych (24%), a także osób o dochodach *per capita* powyżej 1500 zł (28%) – zob. tabele aneksowe.

Tabela 7

	Jak często mniej więcej Pan(i) się modli?						
	Codziennie	Częściej niż raz w tygodniu	Raz w tygodniu	Przynajmniej raz w miesiącu	Kilka razy w roku	Raz w roku lub rzadziej	Nigdy
	w procentach						
Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:							
– głęboko wierzącą	86	4	4	4	1	1	0
– wierzącą	38	15	17	11	14	3	2
– niewierzącą*	0	2	0	6	14	16	62
Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych?							
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	88	4	6	0	0	2	0
Tak, raz w tygodniu	58	17	18	4	2	0	0
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	28	13	19	28	10	2	0
Tak, kilka razy w roku	15	9	7	12	45	5	7
W ogóle nie uczestniczy	12	3	2	8	12	19	43
Niezależnie od tego czy chodzi Pan(i) do kościoła, w jakim stopniu uznał(a)by Pan(i) siebie za osobę religijną? Punkty na skali 1–10:							
1–2 [w ogóle niereligijny(a)]	2	0	2	7	7	12	70
3–5 [raczej niereligijny(a)]	19	9	15	20	25	6	6
6–8 [raczej religijny(a)]	44	18	18	8	10	1	1
9–10 [bardzo religijny(a)]	91	4	4	1	0	0	0

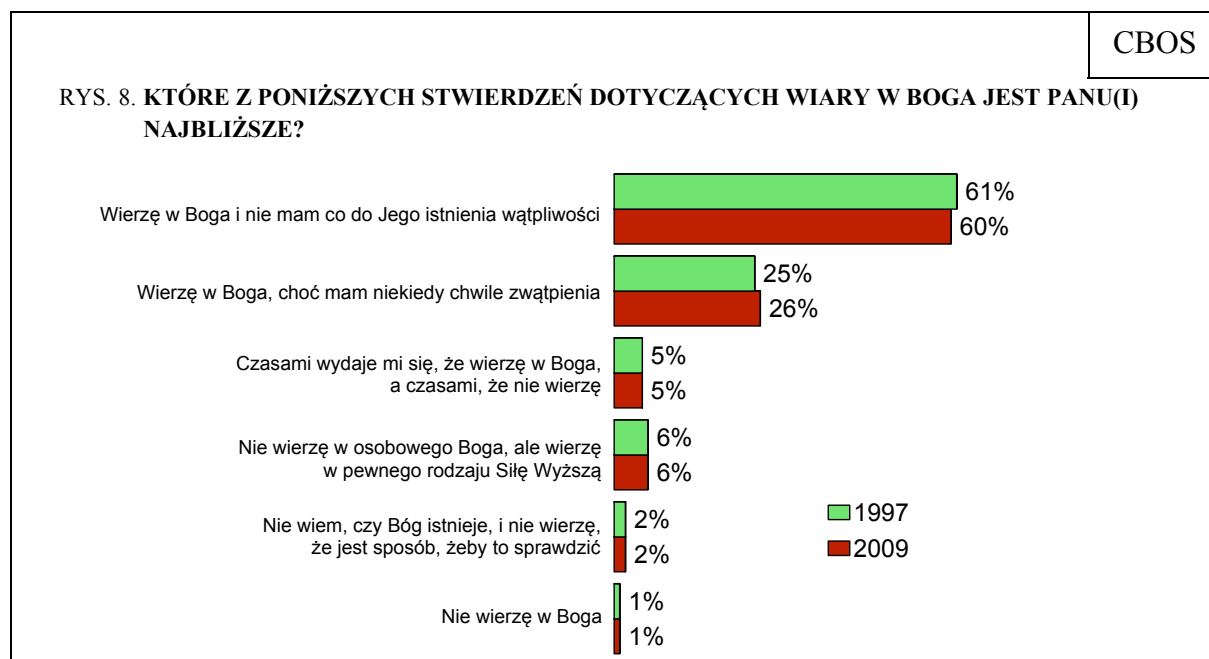
* Ze względu na niskie liczebności połączono kategorie „raczej niewierzącą” i „całkowicie niewierzącą”

W największym stopniu jednak, co oczywiste, częstość modlitwy związana jest z innymi wymiarami religijności, m.in. autodeklaracją wiary czy uczestnictwem w praktykach religijnych. Najczęściej modlą się osoby w swoim przekonaniu głęboko wierzące, bardzo religijne oraz praktykujące częściej niż raz w tygodniu (zob. tabela 7).

WIERZENIA RELIGIJNE

Częstość uczestnictwa w praktykach religijnych oraz ogólne deklaracje wiary pozwalają, co prawda, na formułowanie ogólnych ocen na temat stanu polskiej religijności, nie mówią jednak zbyt wiele o jakości polskiej wiary w sensie doktrynalnym. W tym celu zadaliśmy respondentom bardziej szczegółowe pytania.

Jeśli chodzi o wiarę w Boga, to trzy piąte badanych (60%) stwierdza, że nie ma wątpliwości co do Jego istnienia. Chwile zwątpienia w tym względzie miewa co czwarty ankietowany (26%), natomiast co dwudziesty (5%) przyznaje, że tylko czasami wydaje mu się, iż wierzy w Boga. Brak wiary w osobowego Boga, lecz przekonanie jedynie o istnieniu pewnego rodzaju Siły Wyższej deklaruje 6% ankietowanych. Nieliczni (2%) nie potrafią ocenić, czy Bóg istnieje, nie wierzą też, że jest sposób, by to sprawdzić. Zupełny brak wiary w Boga wyraża jedynie co setny respondent (1%). Należy zauważyć, że opinie na temat istnienia Boga utrzymują się na niezmiennym poziomie od 1997 roku.

Przy badaniu związku wiary w Boga z uczestnictwem w praktykach religijnych można zauważyć bardzo wyraźną zależność ($r=0,485$), jednak okazuje się, że spośród osób przekonanych o istnieniu Boga i wyrażających wiarę w niego co szósta (16%) albo w ogóle nie uczestniczy w obrzędach religijnych, albo robi to co najwyżej okazjonalnie. Regularne uczestnictwo w praktykach religijnych deklaruje nieco ponad dwie trzecie z tej grupy badanych (69%).

Tabela 8

Które z poniższych stwierdzeń dotyczących wiary w Boga jest Panu(i) najbliższe?	Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?				
	Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	Tak, raz w tygodniu	Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	Tak, kilka razy w roku	W ogóle nie uczestniczy
	w procentach				
Wierzę w Boga i nie mam co do Jego istnienia wątpliwości	7	62	16	12	4
Wierzę w Boga, choć mam niekiedy chwile zwątpienia	2	40	23	29	6
Czasami wydaje mi się, że wierzę w Boga, a czasami, że nie wierzę	2	20	20	40	18
Nie wierzę w osobowego Boga, ale wierzę w pewnego rodzaju Siłę Wyższą	2	5	22	36	35
Nie wiem, czy Bóg istnieje, i nie wierzę, że jest sposób, żeby to sprawdzić	0	5	5	24	67
Nie wierzę w Boga	0	9	9	0	82

Spśród respondentów, którzy raz w tygodniu uczestniczą w praktykach religijnych, niemal co czwarty (23%) miewa przynajmniej czasami chwile zwątpienia w istnienie Boga. W takiej samej sytuacji jest co siódmy (14%) z grona uczestniczących w obrzędach religijnych kilka razy w tygodniu.

Tabela 9

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Które z poniższych stwierdzeń dotyczących wiary w Boga jest Panu(i) najbliższe?					
	Wierzę w Boga i nie mam co do Jego istnienia wątpliwości	Wierzę w Boga, choć mam niekiedy chwile zwątpienia	Czasami wydaje mi się, że wierzę w Boga, a czasami, że nie wierzę	Nie wierzę w osobowego Boga, ale wierzę w pewnego rodzaju Siłę Wyższą	Nie wiem, czy Bóg istnieje, i nie wierzę, że jest sposób, żeby to sprawdzić	Nie wierzę w Boga
	w procentach					
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	84	12	2	2	0	0
Tak, raz w tygodniu	76	21	2	1	0	0
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	53	34	5	7	1	0
Tak, kilka razy w roku	37	40	10	11	2	0
W ogóle Pan(i) w nich nie uczestniczy	26	17	10	22	16	10

Wśród pytań o wiarę w różne idee Polacy w największym stopniu są przekonani, że dobro wcześniej czy później zawsze zwycięża nad złem. Uważa tak ponad trzy czwarte ankietowanych (77%), z czego jedna trzecia (33%) nie ma co do tego wątpliwości.

Jeśli natomiast chodzi o wybrane elementy katolicyzmu, zarówno stanowiące jego *credo*, jak i wywodzące się z tradycyjnych przekazów, to stosunkowo najsilniejsza jest wiara w Sąd Ostateczny oraz w nieśmiertelność ludzkiej duszy. W obu przypadkach wyraża ją blisko trzy czwarte ankietowanych (73%), z czego 40% w sposób zdecydowany. Nieco rzadziej Polacy deklarują wiarę w niebo (70%, w tym 38% w sposób zdecydowany), życie pozagrobowe (odpowiednio 69% i 37%), grzech pierworodny (68% i 37%) czy zmartwychwstanie (66% i 38%). Również ponad dwie trzecie badanych (68%) wierzy w cuda, których nie można wyjaśnić za pomocą ludzkiej wiedzy, jednak tylko 30% z nich nie ma wątpliwości co do ich występowania. Najbardziej sceptyczni pozostają Polacy, jeżeli chodzi o piekło. Wiarę w jego istnienie deklaruje 59% badanych, w tym niespełna jedna trzecia (32%) w sposób zdecydowany.

Niemal równie silna jak w piekło jest wiara w przeznaczenie: istnienie dobrego lub złego losu. Wyraża ją 61% ankietowanych, z czego blisko jedna czwarta nie ma co do tego wątpliwości. Niejednoznaczne są opinie na temat tego, czy zwierzęta mają duszę. Przekonanie takie wyraża 42% badanych, a tylko nieco więcej osób (46%) jest odmiennego zdania. Najmniej zwolenników znajduje koncepcja reinkarnacji. Wiarę w wędrówkę dusz deklaruje co trzeci badany, a ponad połowa nie podziela tego poglądu.

Tabela 10

Czy wierzy Pan(i) czy też nie wierzy:	Zdecydowanie wierzę	Raczej wierzę	Wierzę (ogółem)	Raczej nie wierzę	Zdecydowanie nie wierzę	Nie wierzę (ogółem)	Trudno powiedzieć
	w procentach						
– w to, że dobro wcześniej czy później zawsze zwycięża nad złem	33	44	77	11	5	16	7
– w Sąd Ostateczny	40	33	73	12	7	19	8
– że człowiek ma nieśmiertelną duszę	40	33	73	13	6	19	8
– w niebo	38	32	70	13	9	22	8
– w życie pozagrobowe	37	32	69	14	9	23	8
– w to, że rodzimy się obciążeni grzechem pierworodnym	37	31	68	14	9	23	9
– w cuda, których nie można wyjaśnić za pomocą ludzkiej wiedzy	30	38	68	13	9	22	10
– w zmartwychwstanie	38	28	66	16	9	25	9
– w przeznaczenie, istnienie dobrego lub złego losu	23	38	61	21	10	31	8
– w piekło	32	27	59	19	13	32	9
– w to, że zwierzęta mają duszę	12	30	42	22	24	46	12
– w wędrowkę dusz (reinkarnację)	12	21	33	30	23	53	14

Wyraźnie zatem widać, że wiara, a zwłaszcza silna wiara w niektóre elementy stanowiące część kanonu religii rzymskokatolickiej nie pokrywa się z przytoczonymi wcześniej odsetkami zadeklarowanych katolików czy też osób wierzących oraz mniej lub bardziej regularnie praktykujących. Wiara w analizowane elementy doktryny katolickiej wśród osób określających się jako wierzące dotyczy od 59% do 75% ankietowanych, przy czym pewność w tym względzie („zdecydowanie wierzę”) deklaruje zaledwie mniej więcej co trzeci spośród wierzących oraz maksymalnie 77% spośród określających się jako głęboko wierzący. Symptomatyczne również, że wiara w reinkarnację oraz w to, że zwierzęta mają duszę, jest wyższa wśród osób określających się jako wierzące (lub głęboko wierzące) niż wśród niewierzących.

Tabela 11

Wiara:	Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:		
	głęboko wierzącą	wierzącą	niewierzącą*
	w procentach**		
– w zmartwychwstanie	94 (76)	66 (34)	7 (2)
– w Sąd Ostateczny	93 (77)	74 (37)	7 (2)
– w to, że rodzimy się obciążeni grzechem pierworodnym	93 (71)	68 (33)	6 (4)
– w niebo	92 (75)	70 (34)	4 (0)
– że człowiek ma nieśmiertelną duszę	91 (75)	75 (37)	13 (2)
– w to, że dobro wcześniej czy później zawsze zwycięża nad złem	89 (53)	78 (32)	36 (4)
– w cuda, których nie można wyjaśnić za pomocą ludzkiej wiedzy	86 (49)	69 (29)	27 (4)
– w życie pozagrobowe	83 (69)	70 (35)	15 (2)
– w piekło	83 (63)	59 (29)	4 (0)
– w przeznaczenie, istnienie dobrego lub złego losu	71 (45)	62 (20)	22 (11)
– w to, że zwierzęta mają duszę	40 (13)	43 (12)	30 (6)
– w wędrówkę dusz (reinkarnację)	39 (22)	33 (11)	22 (6)

* Ze względu na niskie liczebności połączono kategorie „raczej niewierzącą” i „całkowicie niewierzącą”

** Połączono odpowiedzi „zdecydowanie wierzę” oraz „raczej wierzę”. W nawiasach przytoczono odsetki oznaczające zdecydowaną wiarę

Również regularne uczestnictwo w praktykach religijnych w wielu przypadkach nie oznacza pełnej akceptacji katolickich prawd wiary. Wśród osób, które co niedziela uczestniczą we mszy, 84% wyraża wiarę w Sąd Ostateczny i w to, że dobro wcześniej czy później zwycięża nad złem, 83% – w niebo oraz w nieśmiertelność duszy, 81% – w grzech pierworodny, 78% – w zmartwychwstanie, 77% – w cuda oraz w życie pozagrobowe, a 72% – w piekło.

Tabela 12

Wiara:	Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?				
	Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	Tak, raz w tygodniu	Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	Tak, kilka razy w roku	W ogóle nie uczestniczę
	w procentach*				
– w zmartwychwstanie	94 (82)	78 (51)	64 (30)	51 (15)	23 (9)
– w Sąd Ostateczny	94 (78)	84 (53)	70 (31)	59 (20)	35 (13)
– w niebo	92 (68)	83 (50)	67 (32)	49 (17)	29 (6)
– w to, że dobro wcześniej czy później zawsze zwycięża nad złem	92 (65)	84 (39)	73 (27)	68 (23)	57 (16)
– że człowiek ma nieśmiertelną duszę	90 (72)	83 (52)	69 (31)	68 (23)	36 (12)
– w to, że rodzimy się obciążeni grzechem pierworodnym	88 (78)	81 (48)	64 (32)	51 (15)	29 (10)
– w życie pozagrobowe	84 (65)	77 (47)	67 (33)	62 (20)	30 (12)
– w cuda, których nie można wyjaśnić za pomocą ludzkiej wiedzy	80 (64)	77 (38)	66 (23)	60 (18)	42 (15)
– w piekło	80 (57)	72 (42)	58 (29)	42 (14)	22 (3)
– w przeznaczenie, istnienie dobrego lub złego losu	57 (26)	67 (28)	58 (20)	54 (15)	46 (15)
– w wędrówkę dusz (reinkarnację)	22 (10)	35 (15)	34 (13)	36 (8)	28 (4)
– w to, że zwierzęta mają duszę	22 (10)	39 (12)	42 (11)	50 (10)	50 (16)

* Połączono odpowiedzi „zdecydowanie wierzę” oraz „raczej wierzę”. W nawiasach przytoczono odsetki oznaczające zdecydowaną wiarę

Ostatnie dwanaście lat nie przyniosło radykalnych zmian, jeśli chodzi o jakość wiary Polaków. W ogólnych deklaracjach nieznacznie (o 3 punkty) zmniejszyły się odsetki osób przekonanych o nieśmiertelności ludzkiej duszy oraz o istnieniu Sądu Ostatecznego, natomiast o 4 punkty zmalała liczba tych, którzy sądzą, że dobro wcześniej czy później zawsze zwycięża nad złem. Wyraźnie natomiast mniejsza niż w 1997 roku jest wiara w przeznaczenie. W tym względzie nastąpił 9-punktowy spadek wskazań (z 70% do 61%).

Inną jakościową zmianą jest 12-punktowy wzrost przekonania o tym, że zwierzęta mają duszę (z 30% do 42%), oraz większa o 8 punktów wiara w cuda, których nie można wyjaśnić ludzką wiedzą.

Niemal we wszystkich wymiarach można zaobserwować zmianę polegającą na wyrażaniu raczej umiarkowanej wiary niż stanowczego przekonania, szczególnie jeśli chodzi o zwycięstwo dobra nad złem, istnienie dobrego lub złego losu, Sąd Ostateczny, nieśmiertelność ludzkiej duszy oraz grzech pierworodny.

Tabela 13

Czy wierzy Pan(i) czy też nie wierzy:	Zdecydowanie wierzę		Raczej wierzę		WIERZĘ		Raczej nie wierzę		Zdecydowanie nie wierzę		NIE WIERZĘ		Trudno powiedzieć	
	'97	'09	'97	'09	'97	'09	'97	'09	'97	'09	'97	'09	'97	'09
	w procentach													
– w życie pozagrobowe	42	37	29	32	71	69	11	14	10	9	21	23	8	8
– że człowiek ma nieśmiertelną duszę	48	40	28	33	76	73	8	13	8	6	16	19	8	8
– w Sąd Ostateczny	48	40	29	33	77	73	8	12	8	7	16	19	7	8
– w zmartwychwstanie	43	38	24	28	67	66	13	16	11	9	24	25	9	9
– w wędrówkę dusz (reinkarnację)	16	12	19	21	34	33	21	30	27	23	49	53	17	14
– w piekło	33	32	26	27	59	59	15	19	18	13	33	32	8	9
– w niebo	42	38	30	32	72	70	10	13	11	9	2	22	7	8
– w to, że rodzimy się obciążeni grzechem pierwotnym	44	37	26	31	70	68	11	14	10	9	21	23	9	9
– w przeznaczenie, istnienie dobrego lub złego losu	35	23	35	38	70	61	13	21	8	10	21	31	9	8
– w to, że zwierzęta mają duszę	12	12	18	30	30	42	21	22	35	24	56	46	14	12
– w to, że dobro wcześniej czy później zawsze zwycięża nad złem	48	33	33	44	81	77	7	11	4	5	11	16	8	7
– w cuda, których nie można wyjaśnić za pomocą ludzkiej wiedzy	32	30	28	38	60	68	14	13	15	9	29	22	11	10

★

★

★

Różnorodność opcji, jaką niesie ze sobą nowoczesne i pluralistyczne społeczeństwo, do którego Polska od dwudziestu lat aspiruje, oprócz tego, że stwarza większe możliwości, to również „może prowadzić do zubożenia wobec trwałych wartości, zwątpienia w ich obowiązywalność, a nawet do swoistej pragmatyzacji świadomości”⁴. Wszystko to niewątpliwie może się odbić na jakości wiary i religijności.

⁴ J. Mariański, „Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie”, Lublin 2006.

Jak się jednak okazuje, dwadzieścia lat po rozpoczęciu przemian ustrojowych religijność Polaków w sensie deklaracyjnym utrzymuje się na dość wysokim poziomie. Niezmiennie blisko 95% Polaków uznaje się za katolików, tyle samo określa się jako wierzący, a ponad połowa (54%) uważa się za regularnie praktykujących.

W sensie doktrynalnym widać jednak dość znaczną selektywność i indywidualizację wiary. Uznawanie siebie za wierzącego, a nawet regularne uczestnictwo w praktykach religijnych nie dość, że często nie oznaczają akceptacji wielu podstawowych prawd wiary, to nierzadko wiążą się z uznawaniem przekonań sprzecznych z religią katolicką.

Nie możemy powiedzieć, jak zmieniła się jakość wiary Polaków od roku 1989, gdyż nie mamy z tamtego okresu porównywalnych danych. Ostatnie dwanaście lat pozwala jednak pod pewnymi względami zaobserwować w społeczeństwie osłabienie wiary w niektóre dogmaty. Niewątpliwie interesująca będzie obserwacja dalszego kierunku, w którym podąży polska religijność.

Opracował

Rafał BOGUSZEWSKI